

KAROL WOJTYLA — IVAN PAVAO II, „NIJE DOBRO DA ČOVJEK BUDE SAM“. Prvi niz govora Ivana Pavla II. Wojtyła o ljubavi i braku prema prvim poglavljima knjige Postanka 8 u generalnim audijencijama srijedom, od rujna 1979. do travnja 1980. Izdao Župni ured MB Lurdske, Vrbaničeva 35, Zagreb, Biblioteka „Majka“ br. 1. Zagreb 1980, stranica 94.

Knjiga sadrži cjelovite govore što ih je papa Ivan Pavao II. Wojtyła održao u generalnim audijencijama srijedom. Ti su govori izazvali znatno uzbuđenje u javnosti, jer javnost nije bila naviknuta da jedan papa o tom predmetu tako govori. Neki su vjernici čak počeli prosvjedovati kao da se papa takvim govorom o tome svrstao među „moderniste“. Međutim, papa je o braku, ljubavi i o obitelji govorio oslonjen na Bibliju i katoličku tradiciju. U svoja izlaganja unosio je nove, inače prilično zanemarene naglaske. Osnovna je novost što papa ovdje ne proklinje, ne polazi iz grijehom opterećene i ugrožene stvarnosti, iz pakla, nego iz Božje zamisli o čovjeku, iz raja. Iz njegovih izlaganja navire vedrina, mogućnost bolje budućnosti. Novo je i to što je papa uzeo u obzir i novija egzegetska saznanja koja su donedavno i u našoj sredini uzbuđivala duhove (npr. biblijskim kazivanjima priznaje *mitski* karakter, str. 14 i drugdje). No ipak valja priznati da papa upotrebljava onaj jezik i onaj način tumačenja koji odgovara starijoj teološkoj generaciji (kao što je istaknuto u Riječi izdavača, str. 5). Govori predstavljaju papino ponizno, uporno, iskreno i založeno razmišljanje o braku i ljubavi na temelju Biblije i katoličke predaje. Do izražaja dolazi njegova vjernička ali i njegova filozofska koncepcija čovjeka, obitelji, braka, ljubavi i drugog. Drugim riječima, papa u ovim govorima ne nastupa kao egzegetski stručnjak, premda se njegovim izlaganjima ni sa stručne egzegetske strane ne može ništa prigovoriti, nego kao vjernik i učitelj, uronjen u tokove drevne katoličke misli i predaje, a otvoren i onome novome što pridonosi boljem i dubljem razumijevanju biblijskog teksta.

Govori su bili izrečeni – to treba imati na umu – prigodom spremanja biskupske sinode o obitelji. Tim govorima rimski je biskup htio ukazati na duboke korijene iz kojih izlazi nauka o braku, obitelji i slično.

Divljenja je vrijedna papina otvorenost prema suvremenoj egzezezi i njezinim podacima. Tako on bez ikakve rezerve govori o *biblijskim predajama*: o jahvističkoj predaji, o svećeničkoj predaji itd: npr. „Sa stajališta biblijske kritike odmah se treba sjetiti da prvo izvješće o stvaranju čovjeka kronološki dolazi poslije drugog izvješća. Podrijetlo tog drugog mnogo je udaljenije. Taj drevni tekst naziva se „jahvistički“, jer Boga naziva izrazom ‘Jahve’...“ (str. 12). Dapače, ističe kako je biblijski opis *antropomorfan* tj. biblijska je predodžba o Bogu čovjekolika (s. 12). Za svećenički prikaz stvaranja veli da je mladi, mnogo zreliji, kako s obzirom na poimanje Boga tako i u izražavanju bitnih istina o čovjeku (usp. s. 12). Treba se diviti kako je sadašnji rimski biskup smiono otvoren prema novoj egzezezi. To što gotovo poistovjećuje svećeničku predaju s elohističkom ne smije mu se nipošto zamjeriti, jer to čine – vjerojatno s nepravom – i neki egzegeti.

Činjenica da je Papa znao vješto a i ponizno slijediti suvremena egzegetska shvaćanja u prvim poglavljima Biblije ukazuje na to kako je teologija važna za Crkvu, na to od kojeg je značenja teološko istraživanje za crkveno učiteljstvo. Teologija je u službi crkvenog učiteljstva. Papa time daje primjer svima vjernicima, i biskupima i svećenicima, kako uzimati u obzir teološko istraživanje, kako prema teolozima biti otvoren i povjerljiv, jer bez teološkog istraživanja Crkva ne bi mogla dugo opstati.

Već istakosmo usput, a treba još jače istaknuti: u svojim govorima Papa je snažno (osim pod utjecajem Biblije i katoličke predaje) pod utjecajem suvremene filozofske antropologije, osobito one koja se razvijala između dva svjetska rata u Njemačkoj i Francuskoj.

Još je nešto čemu se čitajući ove Wojtyline govore moramo diviti: izlaganja su izgovorena

jasnim i razumljivim jezikom, pripovjedalačkim stilom (kakav uostalom posjeduje Biblija) i molitvenoteološkim duhom. Tu govori čovjek koji je sav biblijski formiran.

Ne bi smjelo biti svećenika koji ne bi i dva puta pročitao tu odistine vrijednu knjigu.

Adalbert REBIĆ

A. LINDEMANN: DIE AUFHEBUNG DER ZEIT. GESCHICHTSVERSTÄNDNIS UND ESCHATOLOGIE IM EPHESERBRIEF, GÜTERSLOH 1975, str. 288.

Ovo je doktorska disertacija priredena za protestantski teološki fakultet u Göttingenu 1973. god. pod vodstvom H. Conzelmana. U prvom poglavlju (str. 9–25) L. najavljuje da se distancira od postojećih radova o Ef u poimanju povijesti i eshatologije. Preuzima tezu svog teološkog učitelja da je u Ef nastupilo 'Entgeschichtlichung des Denkens' i najavljuje da je kani dokazati oslanjanjem prvenstveno na samu Poslanicu Ef. U drugom poglavlju obrađuje „teološke pretpostavke poslanice Efežanima unutar Novog zavjeta“ (26–48) pri čemu prvenstveno skreće pažnju na Rim 9–11; Rim 6; motiv *eikōn-dok-* i u Pavlovim poslanicama; povijesno-prostorne kategorije u Kol. Treće poglavlje posvećeno je „slici svijeta u Ef“ (49–66): *kosmos, ta panta, ta epourania, pleroma, aiōn*. Četvrto poglavlje istražuje odnos između prošlosti i sadašnjosti na temelju sheme *pote-nyn*, pojmoveva *mysterion-oikonomia* te egzegeze Ef 1,9–14; 2, 1–10; 2, 11–22 (str. 67–192). Peto jališta odnosa Crkve prema budućnosti, što se vidi iz pojmova nade, izbavljenja, baštine, punine te iz egzegeze Ef 1,20–23; 4,8–10; 3,9–12; 4,30; 5,16; 6,13 (str. 193–236). Šesto poglavlje je pokušaj sistemske analize pojma vremena u Ef (237–259). Na kraju L. donosi 18 stranica bibliografije te registar autora i popis biblijskih navoda.

Za L. Ef je deuteropavlovski spis koji se bezuspješno trudi oponašati Pavla. Autor bi bio prvenstveno usmjeren Crkvi koja je zajednica već sada spašenih u Kristu te ne mari puno za svijet u kojem živi. Autoru je svijet samo pozadina za prikazivanje Crkve. Religijsko-povijesna pozadina bio bi gnostički sistem spekulacije o svijetu i spasenju, a etika vjernika ne bi se temeljila na zahtjevu koji dolazi izvana nego bi predstavljala „drugu stranu već postignutog spasenja“ (str. 243).

Zato u Ef nema prave nade, nema paruzij koja bi bila iščekivana, a mjesta kao 1,10 4,30 i sl. nisu nikakav znak očekivane paruzije. U tom kontekstu najnapadniji je pojam rasta i novog čovjeka u Ef: to bi bili samo eufemistički izrazi za život Crkve kao tijela, a u stvari Crkva nema u čemu rasti ni obnavljati se.

Dakako da ovi ekstremni zaključci ne stoje. F. Mussner u svojoj recenziji Lindemanno-ve knjige nije se trudio osporavati pojedine tvrdnje i zaključke nego odbacuje sve (usp. *Biblische Zeitschrift* 1980, str. 148–151). Mislim da je osnovni problem pojam povijesti i eshatologije koji Lindemann ne nalazi u Ef onako kako postoje u drugim spisima NZ. Pod poviješću on ne smatra samo prošlost i sadašnjost nego i budućnost: „Povijesno se djelovanje temelji na tome da čovjekovim pot-hvatima biva određena budućnost – ali to također pretpostavlja da su takvi pothvati mogući i smisleni, jer postoji budućnost“ (str. 9). Pod eshatologijom razumijeva L. „teološko prikazivanje budućeg vremena ili povijesti, u kojem se iščekuje ili nada nešto novo što dolazi od Boga“ (str. 21). Mislim da je te preuske pojmove povijesti i eshatologije silom pokušao tražiti u Ef i dakako da ih nije našao. Njegova egzegeza mjestâ koja govore o realiziranoj eshatologiji Ef jednostavno previđa mjesta u istoj poslanici gdje se govori o iščekivanom punom otkupljenju, potrebi napretka u vjeri i duhovnoj spoznaji, duhovnoj borbi. Treba biti zaista teološki ideologiziran pa ne vidjeti da autor Ef – bio on Pavao ili netko iz Pavlove škole – ne vidi mogućnost i potrebu duhovnog napretka pojedinih kršćana i cijele Crkve.

Ipak je dobra strana Lindemannove studije što pokušava Ef tumačiti iz Ef, ne svodeći tekstove ove poslanice na paralelna mjesta u Kol ili drugim Pavlovim poslanicama. Kako god rezultati njegova istraživanja bili sporni i neuvjerljivi, bibličari će morati uzimati u obzir njegovu knjigu barem kao provokaciju na daljnje istraživanje.

Mato ZOVKIC

E. P. SANDERS: PAUL AND PALESTINIAN JUDAISM. A COMPARISON OF PATTERNS OF RELIGION, Philadelphia, Fortress Press 1977, 627 str.

Autor je profesor na sveučilištu „McMaster“ u Hamiltonu, Ontario, Kanada. U ovom djelu, koje je plod desetogodišnjeg proučavanja palestinskih rabina tanaitskog razdoblja i Pav-